

DANIEL RANTZAUS

VINTERFÄLTÅG I SVERGE

1567—68.

HISTORISK SKILDRING

AF

L. G. T. TIDANDER.

STOCKHOLM.
OSCAR SAM. RUMSTEDTS FÖRLAG.

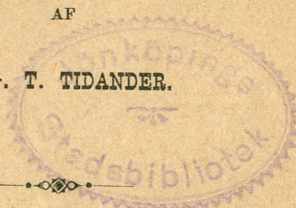

DANIEL RANTZAUS
VINTERFÄLTÅG I SVERGE
1567—68.

HISTORISK SKILDRING

AF

L. G. T. TIDANDER.

STOCKHOLM.
OSCAR SAM. RUMSTEDTS FÖRLAG.

DANIEL RANNA

ANTHROPOLOGICAL

1867

STOCKHOLM

1867

STOCKHOLM.

OSCAR SAM. RUMSTEDTS BOKTRYCKERI,
1886.

ÖFVERSTE-KAMMARJUNKAREN M. M.

HÖGVÄLBORNE HERR GREFVE

C. B. E. VON PLATEN

TILLEGNAS DESSA BLAD

VÖRDNADSFULLT

AF

FÖRFATTAREN.

VERLAG VON C. B. F. VON PLATEN

PLATONISCHES THEMA

C. B. F. VON PLATEN

PLATONISCHES THEMA

VERLAG VON C. B. F. VON PLATEN

IN

PLATONISCHES THEMA

Förord.

Som källor för följande skildring hafva i första rummet begagnats: *Tegel*, Erik XIV:s historia, *Resen*, Fredrik II:s krönika samt den i *Rördams Monumenta historiæ danicæ* införda, troligtvis af hofpredikanten Kristoffer Knoff författade, dagboken öfver Rantzaus vinterfälttåg m. m. Vidare hafva^s riksregistraturet i Riksarkivet, fogderäkenskaperna i Kammararkivet samt krigshandlingar, arkli-räkenskaper och aflöningslistor i Krigsarkivet blifvit anlitade. Slutligen har förf. besökt de ställen, som varit skådeplatsen för här skildrade tilldragelser, hvarigenom de ortliga bestämningarne blifvit noggrannare än eljest blifvit fallet.

Stockholm i Januari 1886.

FÖRFATTAREN.

Index

Some of the most interesting facts about the
history of the city of New York are
the fact that it was founded by Dutch
settlers in 1624, and that it was
the first city in America to have
a harbor. The city was founded by
Dutch settlers in 1624, and it was
the first city in America to have
a harbor. The city was founded by
Dutch settlers in 1624, and it was
the first city in America to have
a harbor.

Published by the
New York Public Library

1914

Att danska regeringen skulle söka begagna sig af det oeffterrättlighetsstillstånd, som sedan Maj 1567 var rådande inom svenska styrelsen, i följd af Erik XIV:s sinnessvaghet, var naturligt. Det enda anmärkningsvärda är, att försöket gjordes först sent på hösten. Men anstalterna för infallet i Sverge hade kräft lång tid och Danmarks försvagade tillstånd laggt hinder i vägen. Bland danska trupperna i Skåne (värfvade Tyskar) utbröt ett myteri, hvilket endast med svårighet kunde stillas. De oroligaste knektarne öfverfördes till Tyskland; återstoden omorganiserades. I sista ögonblicket hotade en tvist mellan konung Fredrik II och Daniel Rantzau att beröfva hären den sistnämndes ledning, men den bilades så mycket, att Rantzau lofvade bibehålla sitt befäl som fältöfverste.

Danska trupperna hade samlats i Lund och beordrades därifrån till Halmstad. Den 6 Oktober ankom Rantzau dit; men emedan denna stads besättning (2 fänikor) ej utfått sin aflöning, kunde uppbrottet först två veckor senare ega rum. Danska trupperna utgjordes af 8 fanor* ryttare om tillsammans vid pass 2,000 man och 13 fänikor knektar samt 100 tyska skyttar. Härens styrka öfversteg ej

* *Fanan* var kavalleriets taktiska och ekonomiska enhet denna tid, liksom *fänikan* var infanteriets.

4,000 man. 12 kanoner och 900 rustvagnar åtföljde trupperna. Bland dessa senare märkas: 3 tyska fanor under Fritz Capell (Rännefanan), Henrik von Plate och Johan von Alden samt 4 danska fanor under Hack Holgersson Ulfstand, Peder Gyldenstjerne, Frans Banner och Emmike Kaas. »Förvakten» (omkring 150 hästar) kommenderades af Kristoffer von Dohna. Öfver samtliga danska, tyska och skottska knektar förde Frans Brockenhuus befälet*.

Den 20 Oktober 1567 bröt danska hären upp från Halmstad och bivuakerade öfver natten vid en uppbränd by. Följande dagen fortsattes marschen till Torups kyrka, öster, om hvilken trupperna lägrade sig vid Kilaån. Den 22 låg hären stilla under det vägarna in åt Småland rekognoscerades. På morgonen den 23 ryckte Danskarne öfver småländska gränsen in i Långaryds socken och ställde marschen längs den gamla Nissastigen mot Jönköping. Vägen, som ledde genom stora skogar och moras, var så dålig, att många trossvagnar körde sönder, och var på flera ställen spärrad med förhuggningar, hvilka dock undanröjdes. På aftonen slogs läger vester om Långaryds kyrka. Tvänne dygn lågo trupperna stilla här, under det rekognosceringspartier utsändes åt flera håll. Den 26 Oktober drog hären till Willstad, där lägret slogs söder om kyrkan vid Nissaån. Följande dag påträffades under marschen ett blockhus, beläget på en höjd utmed vägen, hvilket dock befanns öfvergifvet af Svenskarne. Det antändes, hvarpå Danskarne drogo till Gisslaved och lägrade sig där. Den 28 Oktober gick marschen vidare. Flera förhuggningar påträffades och måste undanröjas. Vid middagstiden kommo Danskarne till ett pass i Hestra

* Resen, Fredrik II:s krönika sid. 173; Rördam, Monumenta historiae danicæ 2:a Række 1:a Band sid. 10; Westling, Nordiska sjuårskrigets historia, sid. 162.

socken, hvilket bildades af det höga och branta Isaberget och den strax öster om detsamma belägna Algustorps-sjön. På berget låg ett starkt blockhus. Här hade Svenskarne kunnat göra långvarigt motstånd; men blockhuset var öfvergifvet, så att danska hären kunde i all sköns ro marschera genom passet. Om aftonen slogs läger i byn Bosarp i Mulserys socken, där Danskarne lågo stilla öfver följande dagen; men den 30 fortsattes åter marschen omkring en mils väg. På eftermiddagen lägrade sig Danskarne på en äng mellan bergen.

Rantzau hade emellertid fått underrättelse om, att ett starkt blockhus spärrade vägen till Jönköping. Han utsände därför en afdelning, bestående af 2 fanor ryttare och 1,200 tyska och skottska skyttar, under von Dohna att intaga detsamma, och tillika sände han 3 fänikor knektar och några ryttare att proviantera. Den 31 Oktober, före dager, drog Dohna åstad, och några timmar senare uppbröt äfven Rantzau med den öfriga hären.

På eftermiddagen anlände Dohna till blockhuset, som var beläget på en hög klippa i en tjock granskog ej långt från Jära gästgifvaregård. Det hade en besättning af 2 fänikor knektar och 1 tysk ryttarefana. Ryttnarne hade lemnat sina hästar, hvilka de icke kunde använda i den täta skogen, och begifvit sig in i blockhuset; några af dem lågo fördolda där och hvar i buskarne och gjorde fienden ej ringa afbräck. Äfven voro förhuggningar gjorda, hvilka Danskarne blott med stor möda kunde undanröjda. Under anförande af den tappre skottske kaptenen Johan Clerck m. fl. angrepo de fiendtliga skyttarne därpå blockhuset från alla sidor. Besättningen mottog dem med både kulor och pilar; men fienden, som lyckats få håll på blockhuset, trängde omsider ditin. Sedan vid pass 70 Svenskar stupat, utrymde de andra blockhuset och retirerade öfver

en lång kafvelbro, som ledde öfver Dummemosse mot Jönköping. Så snart Svenskarne kommit öfver bron, satte de eld på densamma, att ej Danskarne skulle komma efter.

Rantzau, som hört det häftiga skjutandet, hade påskyndat de sinas marsch. När han kom fram till blockhuset, var detta redan taget. Rantzau ryckte då ned mot bron, som ännu brann. Hela natten måste han under hällande regn med sitt folk stanna på vestra sidan om mossen, utan föda för manskapet eller foder till hästarne. Under nattens lopp lät han emellertid iståndsätta bron, så att en del af danska hären kunde i dagningen den 1 November gå däröfver. Brockenhuus med några afdelningar stannade vid bron för att ytterligare förbättra den, så att hären i sin helhet skulle kunna komma öfver, hvilket ock skedde.

Samma dag, som var Allhelgonadag, begaf sig Rantzau till Jönköping. Denna stad var då för tiden belägen på vestra sidan om Lillsjön och den kanal, som numera förenar nämnde sjö med Wettern. Det gamla vid Lillsjön belägna franciskanerklostret från Medeltiden hade Svenskarne omgifvit med höga vallar och djupa grafvar, att det kunnat göra långvarigt motstånd. Men detta, så väl som sjelfva staden, hade Svenskarne sjelfva afbrännt vid fiendens annalkande. I Jönköping funno Danskarne mycket krigsförråd och lifsförnödenheter, som Svenskarne ej hunnit undanföra. Sin lösegendom hade dock borgerskapet lyckats bringa i säkerhet på Wisingsö, äfvensom hunnit drifva sin mesta boskap inåt Holaveden*.

Rantzau lät sina trupper hvila ut i Jönköping under några dagars tid. Frågan blef nu, hvad vidare skulle företagas. Fredrik II skall gifvit Rantzau befallning att

* Resen, sid. 174. — Rördam sid. 10—20.

efter Jönköpings eröfring förhärja Westergötland och Småland. För att hindra Svenskarne från att samla sig, beslöt emellertid Rantzau att följa dem på spåren.

Den 3 November begaf sig Rantzau med en del af sin styrka ut att rekognoscera vägen, som ledde upp åt Holaveden. Öfver Husqvarnaån, en half mil öster om Jönköping, lät han slå en brygga. På de höga bergsträckningar, som i Hakarps socken begränsa östra sidan af vägen åt Holaveden, hade en hop beväpnade Smålandsbönder samlat sig, hvilka dock snart undandrefvos. På aftonen återvände Rantzau till Jönköping.

Den 5 November uppbröt hela danska hären från Jönköping och tågade utan att till en början möta något motstånd åt Östergötland till. Första nattlägret togs vid Gissebo i Skärstads socken. Följande dag fortsattes marschen. Öfver allt, där Danskarne drogo fram, funno de öfverflöd på lifsmedel. Något motstånd rönt de däremot ej. På aftonen slogs läger i en skog en fjerdingssväg norr om Skärstads kyrka. Den 7 November, sedan hären kommit in i Öllestads socken, stötte den på en svensk styrka om 3 fanor ryttare och 2 fänikor knektar. Efter en kort strid togo Svenskarne till flykten och förföljdes långt in i Grenna socken. Skottske ryttmästaren Wilhelm Cahun föll vid detta tillfälle som fånge i Danskarnes händer. På aftonen lägrade sig dessa i Uppgrenna by.

Den 8 November låg danska hären stilla, under det Rantzau lät rekognoscera trakten norrut. Vägen här befanns hård och fast och så bred, att tre ryttare kunde rida i bredd. På morgonen den 9 ryckte Rantzau efter hållet krigsråd mot Holaveden. Här hade Svenskarne bort kunna hindra fiendens vidare framträngande, då de både hade en ganska anseelig styrka samlad och terrängen er-

bjöd betydande fördelar för ett försvar*). Men, tyvärr, lyckades de ej härutinnan. Försvaret var så anordnad, att Brynte Birgersson Lilje, Nils Persson till Holma och Erik Henriksson skulle med 6 fanor ryttare, hvilka man sammanslagit till 4, och 3 fänikor skyttar anfälla fienden i ryggen, under det Peder Kristersson och Esbjörn Pedersson, ståthållarne i Småland och Östergötland, skulle med 4 fanor ryttare och 2,000 bönder framifrån försvara vägen. 2 fänikor skulle äntligen angripa den i Danskarnes midt placerade trossen.

Rantzau, som ingenting visste om denna plan, vidtog dock sina försigtighetsmått. Främst i spetsen sände han 5 fanor danska och tyska ryttare jämte 800 skyttar. Därpå följde större delen af danska fotfolket och något rytteri jämte trossen. Eftertruppen bildades af 2 fanor ryttare och något fotfolk.

Så ordnade, ryckte Danskarne den 9 November in åt Holaveden. Intet motstånd mötte de denna dag. På aftonen öfverskredo de vid Narbäck gränsen mellan Grenna och Ödeshögs socknar, tillika gränsen mellan Småland och Östergötland. Öfver natten lägrade de sig å en slätt in i skogen. En svensk trumpetare anlände hit och föreslog fångutvexling; men Rantzau, som misstänkte honom för att blott vilja utspeja lägret, behöll honom qvar hos sig under ett par dagars tid.

Den 10 November fortsatte Danskarne sin marsch. Snart fingo de syn på de svenska trupper, som framifrån skulle angripa dem. Danskarne uppställde sig då i slag-

* År 1452 hade Östgötabönderna under biskop Nils König i Linköping och lagman Erik Nipertz på vestra Holaveden slagit en dansk här under konung Kristiern I:s eget befäl och tvungit den att vända om.

ordning, så godt terrängen det medgaf, och utmanade Svenskarne till strid; men dessa drogo sig hastigt undan.

Långt bättre hade de fyra svenska ryttarefanor, som skulle taga fienden i ryggen, förhållit sig. De angrepp på morgonen samma dag helt oförvarande danska eftertruppen och tillfogade den ansenlig förlust. Efter en ytterst häftig strid måste dock Svenskarne till slut vika, hvarvid ryttmästaren för en fana Westgötaryttare, Sven Andersson, jämte några andra Svenskar blefvo fångna.

Kort efter denna strid hade en skara svenska bönder och skyttar från Holavedens otillgängligaste klippor infallit bland Danskarnes tross, där de anställde stor förödelse. Snart anlände dock krigsfolk till trossens undsättning, och äfven på denna punkt måste Svenskarne till sist vika*.

Svenska hären är därefter några dagar såsom försvunnen. Den låter fienden utan ett spår till motstånd fortsätta sina härjningar. Hvad Rantzau lofvat sin konung, »att med rof och brand skall det icke mangle», höll han ärligen.

Sedan Danskarne den 10 November lyckligen kommit genom Holaveden, slogo de samma dag läger vid Ödeshögs kyrka och förblefvo liggande där ett par dagar. Under tiden rekognoscerades trakten och några ströfpartier utsändes för att bringa lifsmedel till danska lägret. Den 13 November drogo Danskarne till Alvastra kloster, brände den vackra klosterkyrkan och lägrade sig vid Omberg. Vid underrättelsen om att en svensk styrka låg i Wadstena ryckte Rantzau natten till den 15 November med en del af sitt folk mot denna stad och anlände dit i dagryningen. Utan att röna något motstånd inryckte Danskarne i staden, där de i borgarnes källare funno rika

* Resen sid. 175—179. — Rördam sid. 21—35.

förråder af vin, öl och mjöd, hvilket de allt läto sig väl smaka. Staden undergick en grundlig plundring, framför allt Birgittinerklostret, där rikt byte påträffades. Till sist antändes staden och nedbrann till större delen. Äfven de herrliga klosterbyggnaderna uppgingo i lågor; dock räddades sjelfva klosterkyrkan. Mot invånarne begingo Danskarne förfärliga grymheter. Förgäfvos hade slottshöfdingen sökt med artillerield hålla fienden på afstånd från staden. Slottet, där nästan all »riksens munition» låg förvarad, vågade Rantzau dock ej angripa. På aftonen återvände han till Alvastra.

Danskarne hade emellertid fått underrättelse om, att en svensk styrka befann sig vid Mjölby. Kort därpå fick Rantzau veta, att svenska hoffanan låg ungefär halfvägs däremellan och Alvastra. Han beslöt öfverraska densamma och bröt för detta ändamål upp natten till den 17 November med förvakten, rännefanan, Henrik von Plates och Peder Gyldenstiernes fanor samt 400 tyska skyttar, sedan han beordrat den i lägret vid Alvastra qvarlemnade Brockenhuus att på morgonen komma efter med den öfriga hären. Under nattens lopp hade hoffanan fått förstärkning af Brynte Birgersson, Erik Henriksson och Erik Gustafsson, hvilka med två fanor tyska ryttare samt Westgöta adelsfana och Olof Torstenssons småländska ryttarefana jämte något fotfolk kommit till undsättning.

Det var bittida på morgonen den 17 November, då Rantzau anlände till granskapet af svenska lägret. Här hade man tidigt varit på benen för att göra sig i ordning att marschera till Mjölby och förena sig med därvarande svenska trupper. Man var just sysselsatt med att intaga frukost, då förposterna anföllos af Danskarne och drefvos tillbaka in på lägret. Under tiden hade Svenskarne likväl hunnit ordna sig och intaga en fördelaktig ställning

i den brutna terrängen, där de skyddades af framför lig-
gande moras. Rantzau, som endast trodde sig hafva att
göra med en enda fana, kom helt obekymradt framryckande
på den kafvelbro, som ledde öfver morasen, då han varse-
blef Svenskarnes betydande antal. Att vända om hade
nu varit för sent, hvarföre han uppmanade sitt folk att
frimodigt gripa fienden an. Då Svenskarne sågo Dan-
skarne oförskräckt rycka fram till anfall och befarade, att
en ännu större dansk styrka var i antågande, togo de
skamligt till flykten, innan det ännu kommit till någon
strid. Danskarne satte efter och nedgjorde ett betydande
antal samt togo många fångar, bland hvilka voro »fält-
marskalken» Erik Henriksson, öfversteqvartermästaren
Johan Henriksson och löjtnanten vid Hoffanan Peter
Olofsson. Två standar föllo äfven i Danskarnes händer.
Efter stridens slut samlade Rantzau sitt folk vid Rinna
kyrka*.

Kort därefter anlände Brockenhuus med den öfriga
delen af hären, hvarpå samtliga trupperna lägrade sig vid
en närbelägen sjö. Den 18 November bröt hären upp
mot Mjölby, dit den framkom tidigt följande morgon.
Svenskarne hade då redan dragit därifrån till Linköping.
Rantzau beslöt strax följa efter. På aftonen den 19 slog
han läger i granskapet af Skeninge och den 20 före
dager satte sig hären i marsch mot Linköping. Snart
kunde man se, huru himmelen färgades röd i öster. Åter-

* Ofvan skildrade strid uppgifves af flera författare hafva egt
rum vid Tureby. Något ställe med detta namn har jag ej kunnat
finna inom Östergötland. Enligt min åsigt har striden stått inom
Rinna socken, vesterut från kyrkan. Vid Torpa, Ljungstorps och
Rinna byar hafva ur jorden en mängd sporrar, klingor och kulor
blifvit upprädda, hvilka tvifvelsutan förskrifva sig från ifrågavarande
strid.

vändande rekognosörer inberättade i detsamma, att Linköping stod i ljusan låga och att Svenskarne sjelfva antändt staden. Rantzau påskyndade sin marsch. Vid sin ankomst till Linköping fann han, att Svenskarne dragit sig öfver Stångån och lägrat sig på höjdsträckningarna längs dennas östra strand samt afbrännt de båda öfver Stångån ledande broarna. Danskarne gjorde några försök att gå öfver ån, men förgäfves, hvarföre de efter en stunds skottvexling vid mörkrets inbrott lägrade sig vid staden. De flesta husen, äfvensom den herrliga domkyrkan, voro förstörda. Blott den med höga murar omgifna biskopsgården, kungshuset (nuvarande slottet), hospitalet och några aflägsset belägna hus hade skonats af lågorna. Danskarne funno i staden stora förråd af lifsmedel.

Följande morgon hade Svenskarne dragit sin kos. Rantzau lät då slå två bryggor öfver Stångån. Sedan detta skett, sändes smärre danska ströfpartier att proviantera på Stångåns östra sida; men många Danskar blefvo då af Svenskarne bortsnappade eller nedhuggna. Detta retade Danskarne så, att de ej gäfvo pardon åt de Svenskar, som föllo i deras händer*.

Danskarne stannade nu vid Linköping under några dagars tid. Såsom man kunde vänta, var Rantzau nu uppfylld af förhoppningar. Till jul kunde han hålla sig, skref han till sin konung. Finge han då förstärkning, ansåg han sig kunna bringa kriget till slut. Svenskarne voro så försagde, att de aldrig vågade hålla stånd. För att underrätta konung Fredrik om sina framgångar och af honom utverka den behöfliga undsättningen, nedsände Rantzau en af sina förtrogne, Mickel Gynge, till Danmark.

* Resen sid. 179—181. — Rördam sid. 36—47.

Med vid pass 30 man begaf sig Mickel Gyngé i väg. Väl hemmastadd i svenska språket, gaf han sig öfver allt där han framdrog, ut för att vara Svensk. Härigenom lyckades det honom förmå bönderna att visa sig vägen och lemna lifsmedel. Så snart de ej längre kände vägen, utan andra måste taga vid som vägvisare, lät han föra de förra afsides och nedhugga dem, på det ej Svenskarne skulle få kännedom om hans färd. Sålunda anlände han lyckligt till Köpenhamn på elfte dagen efter sin affärd från Linköping.

Så snart kunde undsättning från Danmark naturligtvis icke erhållas; men Rantzau var ej den, som tillbragte tiden i overksam väntan. Under de dagar, Danskarne lågo i Linköping, grasserade de väldeligen på landsbygden där omkring och togo rikligt byte. Hvarje bonde måste i brandskatt erlägga 8 lod silfver, och både med lock och pock förmåddes allmogen göra Danskarne tillförsel. Men då detta förspordes i svenska lägret, blefvo de bönder, som erlagt brandskatt eller besökt Danskarnes läger, strängt straffade. Så lät riksprofossen Peder Gadd på en enda dag som förrädare hänga icke mindre än 78 personer.

Den 1 December fick Rantzau veta, att Svenskarne samlade sig i närheten af Norrköping. Sedan han i Linköping qvarlemnade sin tross under stark betäckning, bröt han följande morgon upp mot svenska lägret, hvilket han vid mörkrets inbrytande var på en fjerdingväg nära. Under natten måste Danskarne bivuakera i en skog. Då de på morgonen den 3 December ryckte fram mot svenska lägret, funno de detta tomt. Svenskarne hade under natten dragit sig till Norrköping, dit Danskarne några timmar senare anlände. Den söder om Motala ström belägna stadsdelen hade Svenskarne sjelfva antändt och dragit sig

Daniel Rantzau.

öfver till norra sidan. Invid staden på en höjd, kallad Borghöjden, hade de uppfört ett stort blockhus, hvarifrån de underhöllo en liflig artillerield mot Danskarne, som å sin sida framförde några stycken och besvarade elden. Så fortgick det till mörkrets inbrott.

Tidigt på morgonen den 4 December öppnade Svenskarne åter en häftig artillerield, hvilken dock ej gjorde synnerlig verkan. Rantzau, som emellertid fått under rättelse om, att en svensk trupp angripit Danskarnes tross i Linköping, beslöt återvända dit. Han bröt upp från Norrköping; men sedan han fått veta, att Svenskarnes angrepp vid Linköping blifvit tillbakaslaget, ställde han marschen mot Söderköping, en då för tiden betydande handelsstad. En svensk ryttarefana läg här förlagd. Vid underrättelsen om Danskarnes annalkande bådo borgmästare och råd att få sända bud till fienden med erbjudande af brandskatt. Men ryttmästaren svarade därtill ett bestämdt nej och befallde invånarne lemna staden, som därpå antändes, på det ej dess rika förråder skulle falla i fiendens händer. Icke desto mindre togo Danskarne i den brinnande staden mycket byte. Konung Erik hade här för flottans räkning låtit samla stora förråder af lifsförnödenheter, hvilka nu föllo i Danskarnes händer. Under det plundringen som bäst pågick, visade sig fyra svenska ryttarefanor utanför staden. En del af danska styrkan ryckte dem till mötes, men de drogo sig hastigt tillbaka. Danskarne lägrade sig öfver natten i Söderköping och förplågade sig grundligt med vin, öl, mjöd och bränvin i borgerskapets fyllda källare, så att flertalet om morgonen den 5 befann sig i rusigt tillstånd. Hade Svenskarne nu angripit, hade Rantzau varit förlorad; men de försummade det gynnsamma tillfället. Rantzau lät röra trummorna och vid lifsstraff tillsäga sitt folk att strax samla sig under

fanorna, hvarpå han anträdde marschen mot Linköping. Under vägen fick han underrättelse om, att den svenska afdelning, som i Linköping sökt plundra Danskarnes tross, laggt sig i bakhåll i en skog, som Rantzau måste passera. Han vidtog därför nödiga åtgärder, och då Svenskarne skulle skrida till angrepp, möttes de af en så häftig eld från danska hakeskyttarne, att de måste draga sig tillbaka in åt skogen. Marschen fortgick därefter obehindradt. De halfrusiga knektarne beklagade sig öfver att vägen var lång och att det inbrytande mörkret hindrade dem att se; men Rantzau uppmanade dem att hålla ut, hvarjämte han sände i förväg sina brandmästare att antända alla utmed vägen liggande byar och gårdar, hvarigenom hela nejden upplystes. Vid midnattstid anlände danska hären efter $4\frac{1}{4}$ mils marsch till Linköping.

Den 9 December förlade Rantzau sitt läger vid pass en mil nordvest om Linköping, mellan Wreta kloster och Kungsbro. Trakten häromkring var utplundrad, hvarföre Danskarne led o stor brist. Många af dem blefvo under ströftåg nedhuggna af Svenskarne. Rantzau beslöt då flytta lägret ånyo. Efter flera företagna rekognosceringar, hvarunder smärre sammanstötningar med Svenskarne egde rum, bröt Rantzau den 16 December upp från Wreta kloster och anlände samma dag på aftonen till Skeninge. I den bördiga trakten kring denna stad fanns rikligt underhåll för Danskarne, och här var man därjämte Holaveden närmare. Danska rytteriet inqvarterades i staden, fotfolket i kringliggande byar.

Under den närmast följande tiden företogo Danskarne åtskilliga ströftåg. Under ett dylikt den 17 December egde mellan Skeninge och Wadstena en fäktning rum mellan en fana Östgötaryttare under Nils Turesson och en afdelning danska ryttare under von Dohna. Nils Turesson och

många af hans ryttare blefvo skjutne och de öfriga måste draga sig tillbaka. Den fallne ryttmästarens lik fördes till Skeninge och tillämnades en hederlig begrafning; men då det upptäcktes, att han om halsen bar det *danska* fälttecknet, blef hans lik lagdt under samma träd, hvori man af samma orsak upphängt några af hans ryttare. Danskarne läto dock sedan begrafva honom i Skeninge. Detta var ej det enda exemplet på att falska fälttecken användes.

Samma dag (den 17 December) egde under ett ströftåg en annan fäktning rum mellan von Aldens ryttare och några svenska, hvilken strid dock blef oafgjord.

Den 22 December ryckte Rantzau med en del af sin här mot svenska lägret vid Motala. En skärmytsling egde här rum, efter hvars slut Rantzau återvände till Skeninge. Samtidigt hade Brynte Birgersson med sina ryttare ströfvat i närheten af danska lägret vid Skeninge och lyckats afbränna en del af detsamma.

Den 27 December drog en del af danska hären till Wadstena, som undergick en ny plundring, hvarunder Danskarne begingo många grymheter. Artillerielden från slottet gjorde dem föga afbräck. I ett källarhvalf under klosterkyrkan påträffades en mängd dyrbarheter, hvilka alla blefvo fiendens byte. Sedan de från förra besöket qvarstående byggnaderna blifvit antända, återvände Danskarne till Skeninge*.

Emellertid hade man i Sverge vidtagit omfattande anstalter för landets försvar. Då konung Erik den 28 Oktober erhållit underrättelser om, att Danskarne samlat sin styrka i Halland och att de sannolikt ämnade sig åt Jönköping, gaf han Peder Kristersson Sjöblad och Nils Persson Silfversparre befallning att, om så vore förhållandet,

* Resen sid. 181—187. — Rördam sid. 47—76.

sammandraga det småländska krigsfolket och menige man i Småland. En liknande befallning rörande krigsfolket och allmogen i Westergötland afgick den 1 November till Erik Gustafsson Stenbock, hvilken tillika skulle taga befälet öfver nio i Småland och Westergötland liggande ryttarefanor, tills en fältöfverste hunnit anlända. Visserligen syntes det konungen föga sannolikt, att fienden vid denna årstid skulle göra något »väldigt tåg»; men den 5 November utnämndes dock med rådets tillstyrkan Hogenskild Nilsson Bjelke till fältöfverste öfver samtliga truperna i Östergötland, Småland och Westergötland. Tönnies Olofsson till Kiula, vanligen Lilla Tönnies kallad, skulle vara honom till hjälp i råd och dåd. Öfver artilleriet anförtröddes öfverbefälet, liksom under de föregående krigsåren, åt öfverstetygmästaren Anders Sigfridsson Rålamb. — Faran tillväxte emellertid ständigt. Östergötland sades hotadt, hvarföre Per Brahe den 10 November fick i uppdrag att underhandla med invånarne i Östergötland, Nerike och kringliggande landsdelar om det, som kunde behöfvas för ett kraftigt motstånd. Han skulle vara Hogenskild Bjelke till råd och beställa om alla förnödenheter med kunglig makt och myndighet. Allmogen i Östergötland uppfordrades till Holaveden att göra förhuggningar, och ryttare och knektar i Östergötland, Södermanland, Nerike, Westmanland och Upland ålades att begifva sig till Hogenskild Bjelke i Linköping. Jakob Turesson Rosengren blef kommandant på Wadstena slott, hvarjämte den 15 November bud afsändes till gränsbefälhafvarne på Dal, i Wermland, Dalarne, Herjedalen och Jämtland att vara på sin vakt*.

Då slutligen underrättelse ingått, att Danskarne seg-

* I afseende på ofvannämnde befallningar, se riksregistraturet under återopade data. Jfr äfven Westling sid. 164—165 och Mankell, Erik XIV:s fall sid. 29—31.

rande inträngt i Östergötland, fick Klas Fleming den 18 November befallning att kalla allt skeppsfolket i Upland, Södermanland, Westmanland och Nerike till Örebro; han skulle sedan med detsamma begifva sig dit Bjelke bestämde. Allmogen på Lindesberg och Noraskog hade Klas Åkesson Tott två dagar förut fått i uppdrag att uppfordra till Tiveden. Södermanlänningarne nedskickades till Hogenskild Bjelke, Westgötarne uppbådades af Knut Bengtsson. Den 29 November utnämndes Erik Gustafsson Stenbock till öfverbefälhafvare öfver alla ryttare från Upland, Östergötland, Småland och Westergötland, och Tönnies Olofsson till anförare för fotfolket. Städerna i Svealand och Östergötland uppmanades att göra tillförsel till lägret (den 6 December). Fyra krigsfartyg utsändes i Östersjön för att hindra danska kryssare att oro sjöfarten till Tyskland, och särskilda personer skickade till östra kusten för att hindra fienden därifrån sjöledes affärda bud till Danmark om förstärkning*.

Hvad andel konung Erik haft i dessa befallningar är svårt att afgöra, enär vid denna tid ett nytt anfall af sinnesförvirring omtöcknat hans själ. Han trodde sig vara fången och ingenting kunna uträtta. Gång på gång klagade de sekreterare, som voro på Svartsjö hos konungen, öfver omöjligheten att af honom erhålla något besked. Hvad särskildt Danskarnes infall beträffade, trodde han länge, att det ej var något allvar därmed. Helt visst utgingo försvarsåtgärderna från rådet, de kungliga sekreterarne och hertig Karl, hvilken åtminstone under en del af November månad befann sig hos konungen.

Konung Eriks sinnessjukdom hade emellertid de bedröfligaste följder, enär de styrande icke förmådde upp-

* Riksregistraturet under åberopade data. Jfr Westling sid. 165 och Mankell sid. 31—32.

träda med tillräcklig enighet och kraft. Med krigsfolkets samling gick det långsamt, och en del infann sig ej ens vid fanorna. Kommo soldaterna också dit de blifvit beordrade, skingrade de sig snart och begingo alla möjliga oordningar. Härigenom uppretades den redan förut ovilliga allmogen och blef i högsta grad svårhandterlig för befälhafvarne. I Westergötland hade Knut Bengtsson så ringa hörsamhet hos bönderna, att han måste upprepade gånger uppfodra dem till Holaveden och slutligen taga ed af dem att begifva sig dit. I Småland foro Brynte Birgerssons ryttare så fram, att de bönder, som förut varit villiga, blefvo motsatsen och begåfvo sig från bråtarna på Holaveden; blott allmogen från Östra härad och en del af den från Ydre stannade qvar. I Sundbo härad i Nerike kommo ryttare och bönder i öppen fejd. I Östergötland hade en del af allmogen blifvit nödgad att gifva Danskarne brandskatt och göra dem tillförsel. Att afhålla de svenska krigarne från plundringar tycktes omöjligt, och deras olydnad var ett ständigt ämne för befälhafvarnes klagan. Lägerger man härtill den omständigheten, att hvarken Bjelke eller Brahe egde några fältherreegenskaper, är det ej svårt att förstå, hvarför framgången i så hög grad följde de danska vapnen*.

Dystert och olycksbådande ingick året 1568. Väl hade man gjort förhuggningar i Östergötlands norra och södra delar och sammandragit krigsfolk vid Motala, Norrbyhus och Holaveden för att hindra Rantzau både från framträngande och återtåg; men landskapets mellersta del var öfverlemnad åt hans godtfinnande. Ut på slätten vågade sig Svenskarne knappast af fruktan för hans rytteri, och hade han från Danmark erhållit den begärda förstärk-

* Westling sid. 166—167.

ningen, skulle han måhända snart nog aftvungit Svenskarne fred. Det räddhågade svenska rådet uppfattade åtminstone ställningen som hardt när förtviflad. En stor del af riket var förhärjad, de flesta tillgångar medtagna. Därjämte hade de föregående årens utskrifningar kräft så mycket manskaf, att föga mer fanns att taga. »Hvar man toge till att ledas vid detta långvariga krig».

En helt annan åsigt än de försagde rådsherrarne hyste likväl konung Erik, hvilken nu ansåg sitt helsotillstånd så mycket bättre, att han tilltrorde sig kunna sätta sig i spetsen för sina trupper. Redan i början af December 1567 hade han uttalat denna afsigt, sedan han omsider blifvit öfvertygad om verkligheten af Danskarnes infall, men på rådets tillstyrkan afstått därifrån. Längre fram upptogs planen och nyårsaftonen 1567 hölls därom en öfverläggning på Svartsjö. De närvarande rådsherrarne Sten Eriksson Leijonhufvud, Gabriel Kristersson Oxenstjerna, Ture Persson Bjelke, Göran Gera och Nils Gyllenstjerna ej blott ödmjukt samtyckte, det konungen droge mot fienden, utan anhöllo äfven därom, på det »fienden därigenom skulle förskräckas». Så krypande uttryckte sig rådsherrarne för sin konung! Att de inom sig hade helt andra tankar, är däremot temligen säkert. Man kan redan sluta därtill af de ingalunda glada känslor, med hvilka deras vid hären varande medbröder mottogo underrättelsen om konungens beslut. Oaktadt ännu anfall af vansinne stundom kommo på, beslöt konungen likväl begifva sig åstad. Måhända bidrog därtill i någon mån det bref, hvilket den då fängslade Göran Persson skref till sekreteraren Olof Larsson och i hvilket konungen tillråddes draga i fält mot Danskarne »för att hjälpa det melankoliske blod att försvinna»*.

* Jfr Westling sid. 168—169.

Innan vi följa konung Erik på hans sista färd mot rikets fiender, skola vi kasta en blick på svenska arméns organisation vid denna tid.

Sedan början af danska kriget (1563) var svenska fotfolket indeladt i tre regementen, motsvarande ungefär nutidens divisioner eller fördelningar och hvardera bestående af 12 fänikor eller bataljoner. Enligt prima plan borde fänikans styrka uppgå till 550 man. Af dessa regementen utskrefs det första, som äfven kallades konungens eget och som var bättre utrustadt än de öfriga, från landskapen i Svealand och Norrland, det andra från Westergötland, Dal och Wermland samt det tredje från Småland och Östergötland*. Dessutom fanns ett fjärde eller »skeppsregementet», hvilket antagligen rekryterades från kusttrakterna. Rytteriet hade äfven blifvit indeladt på tvänne s. k. regementen, hvardera enligt regeln bestående af 8 fanor om vid pass 300 man hvardera. Konungens liftrupper utgjordes af den s. k. gårdsfänikan och tre fanor ryttere, hvilka kallades »blanka» och »svarta» efter utseendet af deras rustningar. Hvad artilleriet beträffar, saknade det egentlig organisation. Manskabet benämndes bysseskyttar och fyrverkare, allt efter som dess uppgift var att betjena skjut- eller kastpjäserna.

I början af året 1568 tyckes svenska arméns sammanlagda styrka hafva uppgått till vid pass 18,000 man**. Trupperna voro vid denna tid så fördelade, att delar af första och andra regementet fotfolk jämte första regementet rytteri, skeppsknektar och uppbådade bönder under Bjelkes och Brahes befäl lågo norr om Motala ström, under det

* Mot slutet af Eriks regering var detta dock ej fallet; man finner nämligen då fänikor från de mest skilda trakter sammanförda till ett regemente eller en fördelning.

** Diverse rullor och aflöningsregister i Krigsarkivet.

delar af tredje regementet fotfolk och andra regementet rytteri jämte skeppsknektar och uppbådade bönder befunno sig i Småland vid bråtarne öfver vestra och östra Holaveden. Återstoden var kringsspridd dels i garnison på slotten, dels såsom bevakning vid gränserna mot Danmark och Norge.

Enligt flere befallningar af Erik XIV skulle något mindre än halfva fänikan bära harnesk och vara väpnad med pikar, under det den andra lättare beväpnade hälften skulle föra skjutgevär. Brist på rustningar vållade dock, att endast en mindre del af hären kunde förses med dylika, under det att allt det öfriga fotfolket kom att utgöras af hakeskyttar. Likaså voro af rytteriet blott konungens liftrupper fullständigt utrustade, under det vid de öfriga fanorna blott ett ringa antal hade fullständiga rustningar med lansar, men de öfriga blott hade lättare rustningar med värjor och eldgevär. Fotfolket stod vid denna tid 21 man högt och rytteriet 9 man högt. Artilleriet var tungt och otympligt och spelade ännu en jembforelsevis obetydlig roll, ehuru konung Erik mycket vinnlade sig om dess utveckling.

Konungens operationsplan var att öfver Nyköping marschera till lägret vid Norrbyhus och där samla alla norr om Motala ström liggande trupper samt derpå erbjuda Rantzau ett slag. För den händelse Rantzau ej inlåte sig i strid, utan hölle sig inom sitt läger vid Skeninge, ämnade konungen marschera till Wadstena, därpå sätta sig i förbindelse med trupperna vid Holaveden samt kringrädda och uthungra fienden. I öfverensstämmelse härmed skref konungen den 5 Januari till Hogenskild Bjelke och underrättade honom om sitt snart förestående uppbrott. I följd af sin sinnessjukdom hade han hittills ej satt tro till underrättelserna om fiendens ankomst; men nu hade han af sina rådgifvare blifvit öfver-

tygad därom. Vidare fick Bjelke befallning att begifva sig till förhuggningarne vid Holaveden och att öfvertaga befälet öfver de trupper, Nils Persson Silfversparre och Brynte Birgersson samlat. Samma dag fick Per Brahe befallning att tillsvidare taga befälet öfver trupperna vid Norrbyhus, men att ej före konungens ankomst dit inlåta sig i någon hufvuddrabbning, utan blott skärmytsla med danska ströfpartier. Skulle Rantzau dessförinnan försöka att bryta sig igenom bråtarne vid Holaveden, borde Brahe skynda efter honom med sitt bästa rytteri. Slutligen borde Brahe hålla krigsfolket väl tillsammans och sörja för dess behof och för detta ändamål anskaffa varma drycker med peppar, anis och brännvin, äfvensom färskinnsjackor, sockar, vantar m. m. *.

Sedan konung Erik vidtagit åtskilliga andra anordningar, bröt han den 9 Januari upp från Svartsjö och färdades sjöledes till Södertelje. Som han ej hade andra trupper än sin gårdsfänika med sig, skref han efter sina liffanor och några norrländska fänikor. Ståthållarne på Stockholms slott fingo befallning att till krigskostnadernas bestridande sända konungen det myntade silfret och försälja det omyntade. Från Svärdsbro befalde konungen den 13 Januari samme ståthållare att låta utskrifva nya kostgärder i Svealand, Norrland och Finland. I likhet med hvad förhållandet varit under föregående år skulle hvarje gård utgöras af vissa matvaror och hafva ett värde af 200 mark, hvarom 4 sockneprester, 16 skattebönder, 24 landtbönder och 48 torpare skulle förena sig. Gårderna från Upland, Norrland och Finland skulle samlas i Stockholm och sjöledes föras till hären; de öfriga borde samlas i Askersund eller Wadstena. Slutligen borde arklimästaren Gilius Pakett sända vapen, ammunition m. m.

* Riksregistraturet.

till Arboga samt tungt artilleri sjöledes till Norrköping, hvilken sista omständighet tycktes antyda, att konungen redan vid denna tid hade för afsigt att göra ett infall i någon dansk provins och där företaga någon belägring*.

Den 13 Januari anlände konung Erik till Nyköping, där han sedermera uppehöll sig i fyra dagar. Härifrån utfärdade han en mängd befallningar rörande det förestående fälttåget. Till allmogen mellan Bråviken och Slätbaken skref han och uppmanade den att anfalla fiendens ströfkårer**. Bjelke, som begärt att få qvarstanna vid Norrbyhus, under det Brahe på någon tid afreste därifrån, fick den 16 Januari ny befallning att begifva sig till trupperna vid Holaveden. En mindre afdelning skulle från Norrbyhus sändas till Motala, för att förstärka Klas Åkesson Totts där liggande folk. Så snart konungen anländt till Norrbyhus, ämnade han med samtliga trupperna begifva sig till Wadstena; men som han fortfarande blott hade sin gårdsfänika med sig, befalde han Bjelke och Brahe att sända honom några fanor och fänikor till mötes vid Malm (norr om Norrköping). Den 17 Januari förnyades denna befallning, ehuru nu för än flera trupper, emedan stark köld inträdt och fienden, om han finge

* Riksregistraturet. Jfr Mankell sid. 41.

** Ur detta bref må följande karaktäristiska strof: »Och skulle deras (Danskarnes) fiendtliga förehafvande längesedan vara förtaget, hvar vi icke hade varit förhindrade med någon svaghet och djefvulsens anfåktning, dem utan tvifvel några onda menniskor hafva åstadkommit; så hafver det ock mycket hulptit till vår svaghet, att vi ingen lydnad och hörsamhet haft hos en part af våra undersåtare, utan äre af dem med många åtskilliga lögnar tribulerade och uppehållne vordne; — — — — och efter Gud den allsmäktige nu hafva hulptit oss till välmakt och sundhet, desslikes till vårt kungliga anseende igen, så tacke vi hans Gudomlighet ödmjukeligen för den nåd oss är i så måtto vederfaren».

underrättelse om konungens marsch, kunde öfver de isbelagda vattendragen öfverraska honom *. Trupperna vid Holaveden skulle förstärkas. På Wettern skulle bemannade båtar samlas för att föra kostgärderna från Askersund och Hjo till Wadstena **. Den 18 Januari bröt konung Erik upp från Nyköping mot Åkerö.

Återvändom till Rantzau. Den 7 Januari hade han med en del af sin styrka ryckt mot svenska lägret vid Motala och skärmytslat med därvarande trupper. Därpå sände han en del af sina ryttare mot det andra svenska lägret vid Norrbyhus, i hvars granskap de öfverföllu och nedgjorde ett ej obetydligt antal Svenskar, som voro ute på furagering, hvarpå Danskarne återvände till Skeninge. Den 8 Januari egde en mindre strid rum något öster om Skeninge, i Härberga socken vid den öfver Svartån ledande Öjebro. En dansk ströfkår stötte här på en afdelning svenska ryttare, hvarpå en fäktning uppstod, som slöts med Svenskarnes flykt. — Den 13 Januari brände och plundrade Danskarne Wadstena för tredje gången under detta fälttåg. Vid detta tillfälle blef den herrliga klosterkyrkan, som dittills skonats, förstörd. Anledningen därtill är särdeles betecknande. Kapten Clerck hade blifvit beordrad att skydda nunnorna för krigsfolkets öfvervåld. Han fick då se en af de äldsta nunnorna, som med synbar vördnad höll en duk i handen. På hans fråga hvad detta var, svarade hon, att det var relik, som skyddade klostret för alla olyckor. Den skottske krigaren tillät sig då ett skämt. För att, som han sade, pröfva denna relikernas kraft, befallde han att kyrkan skulle sättas i eld.

* Som vi snart skola se, hade Danskarne redan den 15 Januari slagit svenska trupperna vid Norrbyhus.

** Riksregistraturet. Jfr Mankell sid. 42.

Detta skedde, och den sköna kyrkan afbrann. Duken med dess innehåll fördes till Rantzau. Den innehöll blott små ben, stenar och annan strunt*.

Danskarne började emellertid mer och mer lida brist på lifsmedel, hvarföre Rantzau började att tänka på att återvända till Danmark, helst han såg sig allt mera instängd. Dessförinnan ville han utvexla 130 Danskar, som fallit i svensk fångenskap och nu förvarades i lägret vid Norrbyhus, för hvilket ändamål han erbjöd dubbla antalet Svenskar. Men Hogenskild Bjelke afslog utvexlingen. Rantzau fattade då det djerfva beslutet att med våld återtaga sina landsmän och för detta ändamål öfverrumpla svenska lägret, hvilket han visste vara illa bevakadt. Ifrågarvarande läger sträckte sig från Norrbyhus i öster till inemot gården Ulfshem i vester** och var i flera hänseenden synnerligen väl valdt. I öster skyddades det af Norrbysjön; på södra sidan, framför fronten, flöt den breda och strida Motala ström; i vester erbjödo de vid Ulfshem belägna och vesterut därifrån mot Husbyfjöl sig sträckande bergen ett godt flankstöd, åtminstone efter dåtidens stridsätt; på norra sidan var lägret begränsadt af ansenliga höjdsträckningar. Vid Norrbyhus hade Svenskarne på södra sidan af Motala ström ett brohufvud, hvarifrån de kunde göra utfall och utsända ströfpartier. Vid Husbyfjöl (nära Motala ströms utflöde ur Boren), där också en svensk styrka låg lägrad, var däremot bron öfver strömmen afkastad.

* Rördam sid. 79—84.

** Norrbyhus eller Kungs-Norrby, som gården numera kallas, är beläget i Brunneby socken straxt norr om Motala ströms utlopp i Norrbysjön. Ulfshems gård är äfven belägen i samma socken och norr om strömmen på ett afstånd af vid pass en fjerdingsväg från Kungs-Norrby.

Svenska trupperna lågo sålunda fördelade. I grannskapet af Näs qvarnar (belägna ungefär midt emellan Norrbyhus och Ulfshem) gick ett vad öfver Motala ström. Här hade Svenskarne uppfört ett blockhus på strömmens norra sida, äfvensom placerat en mängd med jord fyllda skanskorgar längs stranden. 500 hakeskyttar jämte något artilleri lågo här till vadets bevakande och försvar. Österut, vid bryggan i närheten af Norrbyhus, lågo några hakeskyttar till försvar af brohufvudet och ett norr om bron liggande blockhus. Straxt invid var kungsstallet beläget, hvori en fana svarta hingstridare lågo. Från bron ledde en dam öfver ett träsk upp till Norrbyhus, där högqvarteret var uppslaget. I närheten af slottet låg en tegellada, i hvilken 3 fanor ryttare voro inrymda. Det öfriga rytteriet var förlagdt på flera ställen vesterut från Norrbyhus. På de skogbeväxta höjdsträckningar, som i norr begränsade svenska lägret, låg slutligen största delen af svenska fotfolket.

Sedan Rantzau i lägret vid Skeninge qvarlemnade en del af sin styrka, bröt han den 14 Januari vid 8-tiden på qvällen upp därifrån med 6 fanor ryttare och 1,000 hakeskyttar. Marschen fortgick hela natten öfver dåliga vägar. Tidigt på morgonen den 15 gjordes halt i en skog i närheten af Brunneby, söder om Motalaström.

I svenska lägret var allt tyst och stilla. Man hade där således ingen aning om, huru nära faran var. Rantzau dröjde ej att begagna sig af det gynnsamma tillfället. Under den rådande morgondimman skred han till anfall på tvänne ställen. Samtidigt med att danska hakeskyttarne angrepo brohufvudet vid Norrbyhus, satte han sjelf med sitt rytteri öfver vadet, ehuru med största svårighet, enär blott en ryttare i sender kunde passera detsamma. Han mötte blott svagt motstånd. Efter någon stunds skott-

vexling flydde svenska hakeskyttarne till infanteriets läger. Fyra svenska fänikor hade vid ljudet af stridsbullret skyndat ned mot vadet, men äfven dessa blefvo tillbaka-slagna och kastade in på det öfriga svenska fotfolket, som skyndsamt tog till flykten inåt skogen. Enligt en sägen var brådskan så stor, att en del, då de skulle pådraga stöflar eller skor, i stället satte stickvantar på fötterna och sålunda sprungo långa sträckor, innan de vågade se sig om. — På högra flygeln hade Danskarne haft samma framgång. Utan synnerligt motstånd hade det lyckats danska hakeskyttarne att bemäktiga sig brohufvudet och blockhuset. De svarta hingstridarne hade därvid fegtagit till flykten och i sporrsträck begifvit sig till de trenne andra ryttarefanorna, som lågo i tegelladan vid Norrbyhus. Hit samlades ytterligare något rytteri, hvarpå man sökte formera slagordning. Men innan denna kommit till stånd, hade det vesterifrån kommande danska rytteriet hunnit fram och skridit till anfall. Förskräckelsen bland svenska ryttarne blef nu allmän. Förgäfves sökte Hogenskild Bjelke och Per Brahe lugna dem; en hvar tänkte blott på egen säkerhet. En den vildaste flykt uppstod, hvarunder många dödades och ännu flera togos till fånga, hvarjämte danska fångarne befriades. Sedan rytteriet blifvit skingradt, stormades Norrbyhus, dit 300 Svenskar tagit sin tillflykt. Utan något nämnvärdt motstånd föll slottet i Danskarnes händer, hvarpå det antändes och uppgick i lågor.

Den lysande segern hade blott kostat Rantzau 30 à 40 man. Svenska förlusten var däremot betydlig. Bland de fallne märkes öfverstevaktmästaren Jon Karlsson, förut ståthållare på Kalmar slott; bland de fångne de båda tyska ryttmästarne Ewert Feurhack och Herman Bielfeldt. 9 artilleripjeser, 3 tunnor krut, krigskassan om 12,000 daler,

hela fältkansliet jämte en mängd dyrbarheter föllo i Danskarne's händer.

Efter stridens slut hade Rantzau skickat en rytteri-afdelning att rekognoscera svenska lägret vid Husbyfjöl; men då denna återvänt med underrättelse om att Svenskarne äfven därifrån dragit bort, begaf sig Rantzau i väg mot Skeninge, där han samma dag (den 15) på aftonen triumferande inryckte*.

I det bref, hvori Bjelke och Brahe underrättade konung Erik om den timade olyckan, rådde de honom tillika att fly undan till Stockholm. Men härtill nekade konungen manligt, »emedan hela landet då skulle förskräckas», och beslöt i stället gå fienden modigt till mötes. I en skrifvelse af den 18 Januari till Bjelke och Brahe uttryckte han sin förvåning öfver deras vårdslöshet, oaktadt han förut varnat dem och de haft god tid att befästa sig. Nu befallde han att allt krigsfolk, som legat vid Norrbyhus, Husbyfjöl och Motala, skulle sändas upp till honom vid Wingåker, med undantag af 4 fänikor knektar, skeppsfolket och bönderna från Nerike, hvilka under Hogenskild Bjelkes och Klas Totts befäl skulle bevaka bråtarna vid Motala. Dit ämnade konungen sig sjelf, ty han befarade, att Rantzau där skulle söka slå sig igenom för att norr om Wettern och öfver Tiveden genom Westergötland verkställa sitt återtag. I händelse af sådant försök befalldes trupperna på Holaveden falla fienden i ryggen; eljest skulle de ligga stilla. I enlighet med konungens befallning affärdade Brahe krigsfolk till honom. Sjelf stannade Brahe vid

* Ofvanstående skildring af träffningen vid Kungs-Norrby grundar sig dels på berättelsen hos Rördam sid. 90—95, dels på författarns egna iakttagelser på ort och ställe.

Daniel Rantzau.

bråtarna i Godegård, Husaby och Hellevik för att hindra fienden draga längre upp.

Snart ändrade emellertid konungen sina planer. Den 22 Januari skref han, att han ämnade slå läger vid Norrköping, tills han kunde få trupperna till sig. Flera fanor ryttare och fänikor knektar beordrades samma dag afgå från Holaveden till honom. Denna order vidhölls, oaktadt konungen de följande dagarna fick veta, att Rantzau ämnade sig ned åt Holaveden, ja till och med sedan underrättelse ingått, att han verkligen brutit upp mot östra delen af denna skogsträckning. 6 fänikor knektar och 1 fana ryttare tyckas varit afsedda att stanna vid Holaveden. Under uppvägen skulle Danskarnes läger vid Skeninge brännas. Redan den 28 Januari fick emellertid konungen den nedslående underrättelsen, att Danskarne sluppit oskadade öfver Holaveden*.

Härmed hade sålunda tillgått. Så snart Rantzau erhållit tillförlitliga underrättelser om att konung Erik var på väg till Östergötland, ansåg han tiden vara inne att begifva sig på hemvägen. Konungens annalkande utgjorde således en af anledningarna till hans uppbrott; men härtill kom, att danska hären var betydligt försvagad, landet härjadt och att ingen undsättning afhöordes från Danmark. Före afmarschen lät Rantzau rekognoscera vägarna öfver vestra och östra Holaveden. Den förra, genom hvilken han inbrutit i Östergötland, befanns så väl tillspärrad medelst förhuggningar, hvilka därtill försvarades af 2,000 hakeskyttar och 6 fanor ryttare, att återvägen öfver densamma tycktes omöjlig. Äfven vägen öfver östra Holaveden var spärrad medelst förhuggningar; men de 4,000 bönder, som skulle försvara densamma, hade begifvit sig

* Mankell sid. 45—48. — Westling sid. 170.

hem för att proviantera. Vid det krigsråd, Rantzau den 23 Januari höll och där uppbrottet beslöts, bestämde man sig för östra Holaveden.

Tidigt på morgonen den 24 Januari uppbröt Rantzau från Skeninge. För att ej förråda sin afmarsch lemnade han både staden och lägret obrända. Vädret var snöigt och slaskigt. På eftermiddagen anlände hären till grannskapet af Ekeby och Åsbo kyrkor, där östra Holaveden tog vid. Af uppsnappade fångar hörde Rantzau, att isen på den söderut belägna sjön Sommen icke bar, hvilket också vid särskild undersökning visade sig vara förhållandet. Man anträdde därför marschen inåt östra Holaveden. Snart visade det sig emellertid, att denna var vida svårare att passera än man föreställt sig. Rantzau ämnade därför vända om och afbida Sommens tillfrysande — det hade på aftonen börjat frysa — och om kölden ej skulle blifva tillräckligt stark, taga vägen öfver vestra Holaveden. Det beslöts dock att fortsätta på den väg, man inslagit. Något väpnadt motstånd möttes ej, men väl den ena förhugningen efter den andra. Sedan man efter otrolig möda arbetat sig igenom fem bråtar vid nordvestra ändan af Sommen samt menniskor och hästar voro nästan uppgifna af trötthet, anmälde förtrafven, att ytterligare fyra bråtar blifvit upptäckta. Till och med den eljest aldrig misströstande Rantzau lærer då blifvit förtviflad; han svor bitterligen, att han gaf den sjutusen djeftar, som rådt honom draga in i Östergötland. Till Danskarnes lycka hade emellertid kölden så tilltagit, att isen på Sommen bar närmast land. Hela hären begaf sig då (den 25) ner på den svaga ytan — som det synes i närheten af Hesters gästgifvaregård — och kom på så sätt förbi förhugningarna utan annan förlust än 2 kanoner, som sjönko, jämte flera med röfvadt byte lastade trossvagnar,

som måste sönderhuggas och sedermera tillföllo Östgötabönderna. Sedan hären kommit upp på land i grannskapet af Tranås, fortsattes marschen till Säby kyrkoby, dit Danskarne anlände samma dag på aftonen. Stora förråder af lifsmedel funnos här, hvarföre Rantzau lät sina uttröttade trupper hvila ut härstädes under några dagars tid*.

Den 31 Januari bröt Rantzau upp från Säby och marscherade samma dag till grannskapet af Flisby kyrka. Den 1 Februari fortsattes marschen mot Eksjö. På eftermiddagen kommo Danskarne till ett pass, som bildades af Rosjön** (belägen i södra delen af Flisby socken på gränsen mot Eksjö socken) och en öster om densamma belägen stor skog. Här påträffades flera förhuggningar, hvilka dock undanröjdes. Vid solnedgången, då större delen af danska hären passerat och man ej befarade något angrepp, kastade sig den tappre Henrik von Minden med 4 fänikor Smålandsknektar och 600 småländska bönder helt plötsligt öfver Danskarnes tross, som tågade efterst. Frans Banner och Emmike Kaas hade i uppdrag att med sina ryttare försvara densamma; men då de på den trånga vägen, som därtill var belamrad med vagnar, saknade erforderligt utrymme, fingo Svenskarne tillfälle anställa stor förödelse. En mängd Danskar stupade, bland hvilka märkas officerarne Jens Vognsö, Krister Sandberg, Jost Mauritsson, Lauritz Rostrup och Kasper Berger. Ett standar eröfrades af Svenskarne, hvilka derjämte återtogo större delen af Danskarnes röfvade byte. — Danska hären, som på aftonen anlände till Eksjö, hvilade där under några dagar***.

* Tegel sid. 269—70. — Resen sid. 195—96. — Rördam sid. 99—107.

** Äfven kallad Röda sjön.

*** Tegel sid. 270—71. — Resen sid. 196. — Rördam sid. 110—12. — Enligt i orten gängse sägner skola Danskarne i striden

Återvändom till konung Erik. Den 26 Januari hade han anländt till Norrköping, där han stannade några dagar. Orsaken, hvarföre konungen ej omedelbart efter underrettelsen om Rantzaus aftåg marscherat efter, torde varit den, att hans folk ännu ej var samladt. Vid Norrköping mönstrade och aflönade konungen den 31 Januari sitt fottfolk, som räknade 14 fänikor*, och samma dag drog han till Norsholm, där han den 1 Februari mönstrade rytteriet, som bestod af 7 fanor**. Han tyckes nu haft omkring 8,000 man samlade, ehuru flera afdelningar ännu saknades, hvarjämte han beordrade amiral Peder Bagge att ofördröjligen skynda efter med 800 å 1,000 af skeppsfolket. Åtföljd af sin svåger hertig Magnus af Sachsen och sina bröder hertigarna Johan och Karl, hvilka han icke vågade släppa ur sigte, fortsatte konungen därefter marschen öfver Linköping i sydvästlig riktning. Under vägen var han outtröttlig att genom skrivelser infordra förstärkningar, lifsmedel m. m. från hela södra och vestra Sverge. Kommendanten på Kronobergs slott, Anders Östgöte, uppmanades att väl vara på sin vakt och att, om fienden komme för slottet, försvara sig till konungens ankomst. Som konungen tyckte, att Hogenskild Bjelke ej ådagalade nog ifver vid fiendens förföljande, gaf han den 6 Februari befälet öfver de 9 fänikor knektar och 5 fanor ryttare, som nu voro samlade söder om Holaveden, åt Lars Pedersson Hård.

vid Rosjön blifvit drifna ut på isen, som lär varit söndersågad, då en mängd Danskar drunknat och de öfriga blifvit nedhugna. Äldre personer berätta, att man vid lugnt och klart väder kunnat på sjöns botten skönja lemningar af trossvagnar och annat krigsbehör, hvaraf vid notdragning på östra stranden ett och annat blifvit uppfiskadt. Äfven hafva en mängd menniskoskelett blifvit anträffade härstädes.

* Se bilagan 2.

** Se bilagan 3.

Samma dag herr Hogenskilds entledigande utfärdades, beröfvade äfven fienden honom befälet. Sedan Rantzau den 4 Februari uppbrutit från Eksjö, hvilken stad vid Danskarnes aftåg antändes, förföljde och oroade honom Bjelke med 6 fänikor och 1 fana* jämte en mängd bönder. Den 5 Februari på aftonen slogo Danskarne läger vid Myresjö kyrka och Svenskarne vid pass en mil därifrån mellan Hvetlanda och Näsby kyrkor. Framför sin front hade Svenskarne de tre med hvarandra sammanhängande småsjöarna Flögen, Hellingesjön och Grumlan. På vestra sidan om förstnämnde sjö är herregården Flishult belägen. Här tog Bjelke jämte sitt följe nattqvarter sedan han låtit postera 200 hakeskyttar i en skog, som låg mellan gården och Myresjö. Tidigt på morgonen den 6 Februari gjorde Rantzau ett anfall på Svenskarnes hufvudställning, hvilket dock tillbakavisades. Men under återmarschen upptäcktes de nästan förfrusna svenska hakeskyttarne, hvilka anföllos och skingrades, så att vägen till Flishult öppnades och svenska höggvarteret öfverrumplades. Hogenskild Bjelke och Sten Banér sökte till fots rädda sig genom skogen, men blefvo af en dansk dräng upphunna och tillfångatagna samt med stor triumf införda i danska lägret**.

Den 7 Februari bröto Danskarne upp från Myresjö och marscherade samma dag till Ljunga. Den 8 fortsattes

* Nämligen Klement von Islebens, Henrik von Mindens, Måns Nilssons, Jon Olofssons, Per Jonssons och Lars von Skares fänikor samt Peder Arvidssons fana (Tegel sid. 271).

** Tegel sid. 271—72. — Mankell sid. 51—52. — Resen sid. 197. — Rördam sid. 118—23. — Berättelserna om ofvannämnde affär äro högst orediga och osammanhängande. Förf. har anfört hvad som synts honom sannolikast. — På den så kallade Kringemad å Föreda bys egor i Hvetlanda socken har man funnit åtskilliga vapen, hvilka nejdens folk trott förskrifva sig från ifrågavarande tilldragelser.

marschen genom Wrikstad in i Nydala socken, där om aftonen läger slogs. Under dagens lopp hade Danskarne stött på en mindre svensk rytterafdelning, hvarvid en skärmytsling uppstod, som slöts med att rytmästaren Söffrin Nilsson och några andra Svenskar blefvo fängne. Något senare på dagen hade ytterligare en fäktning egt rum med två svenska ryttarefanor, hvilka måste draga sig tillbaka. Den 9 Februari marscherade Danskarne till Fryeled, och följande dag anlände de till Wernamo.

I Wernamo hade Rantzau väntat att träffa de trupper, som från Danmark blifvit sända till hans undsättning. Men då han vid ankomsten dit förnam, att dessa tre dagar förut blifvit slagna och måst återvända, beslöt han skyndsamt fortsätta sitt återtag. Efter några timmars rast bröt han upp mot söder och slog på aftonen läger vid Toftaholm. Härifrån skyndade han under åtskilliga skärmytslingar med svenska ryttare längs Lagaån ned mot skånska gränsen, hvilken han den 14 Februari med en till hälften sammansmält här uppnådde vid Markaryd*.

Rantzaus återtag genom Småland hade i väsentlig mån lättats därigenom att Svenskarne måst dela sin styrka. Det hade ända från början varit Fredrik II:s afsigt att sända Rantzau förstärkningar. Redan i början af November 1567 hade Otte Brade, Birger Kaas och Jörgen Marsvin fått befallning att med bönderna i Skåne göra ett infall i Småland för att splittra Svenskarnes styrka. I början af December lära de gått öfver gränsen och sedan framryckt till Wernamotrakten. De drabbades emellertid af den oturen, att deras eget folk gjorde myteri och tvang dem vända tillbaka. — Efter Michel Gynges återkomst upptogos planerna på en hjälptrupps afsändande med för

* Rördam sid. 124—28.

nyad ifver. Den 11 Januari 1568 mönstrades en dansk styrka om 7 fänikor knektar och 2 fanor ryttare vid Engelholm, och med dessa ryckte Jörgen Marsvin och Michel Gynge några dagar senare öfver gränsen vid Markaryd. Vägen fortsattes under härjningar i Sunnerbo och Östbo till Wernamo. Men här blefvo Danskarne mottagna af Brynte Lilje med 4 fanor ryttare, några fänikor knektar och en mängd bönder. En strid uppstod* den 7 Februari, i hvilken Danskarne blefvo slagne och tvungne att skyndsamt återtåga till Skåne, dit de anlände efter en mängd strider (såsom vid Toftaholm och Ljungby) med svenska trupper, hvilka under Brynte Lilje och Nils Silfversparre begifvit sig nedåt Småland för att hindra de danska afdelningsarnes förening. Genom denna diversion hade emellertid Svenskarne nödgats splittra sina krafter, hvarigenom Rantzaus återtag underlättades**.

Konung Erik var nu i antågande för att hämnas den skada, Sverige lidit. Från Lomaryd skref han den 10 Februari till ståthållarne på Stockholms slott med befallning att nedsända penningar, hvarå konungen aldrig förut under något fälttåg varit så blottad; vidare finska hankestop och bågare till fälttecken samt sindel och silke till fanor; därefter brännvin, pelsar, sockar och vantar, hvaraf blott något litet kommit; och slutligen för konungens eget bruk malvoisier, muskatel, som oförfalskadt vore, rhenskt vin och annat, »som lifligt är att dricka», äfvensom toppsocker, kanel, syltad ingefära och några korgar russin. I Lomaryd utnämndes äfven (den 11 Februari) Henrik von Minden för sitt välförhållande vid Rosjön till anförare för de trupper, som förordnats mot Rantzaus, hvarjämte

* Enligt sägen skall striden stått vid Rödaled mellan Wernamo och Hörle.

** Westling sid. 171 - 72. — Mankell sid. 52.

han uppmanades att skynda efter denne och slå honom, hvartill så mycket bättre tillfälle förefunnnes, som Rantzau ingen annan väg hade att taga, än öfver skogarne och morasen vid Toftaholm, och därvarande vattendrag icke buro*.

Redan vid denna tid synes konung Erik uppgifvit hoppet om att sjelf upphinna Rantzau. I stället började eröfringen af Halmstad leka honom i hågen. Kunde erforderliga lifsmedel anskaffas, skref han, ville han begifva sig dit. Det grofva artilleriet nedfordrades från Wadstena, och en mängd härad i Östergötland och Småland ålades komma honom till hjälp med hvar femte man. Innan Halmstads belägring företogs, beslöt konungen emellertid göra ett infall i Bleking och Skåne för att veder-gälla Danskarnes härjningar i Östergötland och Småland.

Den 18 Februari anlände konung Erik till Skatelöf (sydvest om Wexjö), där han uppehöll sig några dagar. Härifrån sände han invånarne i Göinge härad en uppmaning att gifva sig under Sverge, hvilken dock lemnades utan afseende. Småländska bönderna i Konga och Kinnevalds härader uppfordrades att med lifsmedel infinna sig i lägret och medfölja på det förestående tåget. Gilius Pakett beordrades att med det grofva artilleriet skyndsamt begifva sig från Wadstena ned till samlingsplatsen vid Agunnaryd (vester om Skatelöf). Dessförinnan skulle kommandanten på Warberg, Bo Birgersson Grip, sända både groft artilleri och fotfolk till belägringen af Halmstad**.

Sedan konungen den 23 Februari vid Skatelöf mönstrat en styrka om 11 fänikor knektar och 5 fanor ryttare (närmare 4,000 man)***, inbröt han jämte sina bröder och

* Riksregistraturet. Jfr Mankell sid. 53.

** Westling sid. 173. — Mankell sid. 55.

*** Se bilagan 4.

hertigen af Sachsen i Listers härad i Bleking, där han plundrade och härjade, liksom sedermera i Willands och Göinge härader i Skåne. Några egentliga strider föreföllo ej. Väl skyndade danska trupper till sina landsmäns undsättning, men Erik drog sig hastigt tillbaka öfver småländska gränsen. Tvifvelsutan medföljde blott de i bilagan 4 uppräknade fanor och fänikor på nämnde tåg, under det de öfriga trupperna hvilade upp sig efter de föregående ansträngande marscherne.

Redan i slutet af Februari finner man konung Erik åter inom småländska gränsen. Den 1 Mars var han på Kronoberg, der han sedermera vistades något öfver en veckas tid. Från Kronoberg utfärdades den 3 Mars befallning för en del af småländska krigsfolket att förnya infallet i Göinge och Willand. Hvad den del af Bleking angick, som ännu var obränd, skulle man däremot med godo söka bringa dem under Sverge, innan våld användes. Troligen upprepades också infallet i både Bleking och Willand*.

Underrättelsen om ett angrepp från Norge mot Westergötland ankom vid denna tid till Erik. Till en början ämnade han sjelf skynda till det hotade landskapets försvar, men nöjde sig med att i stället dit afsända Brynte Birgersson med en del af rytteriet. Emellertid befanns Norrmännens infall snart vara utan betydighet, i följd hvaraf Brynte Birgersson kallades till baka till konungen, ty denne ämnade nu anträda sitt tåg mot Halmstad, »den röfwarekula, hvarifrån Danskarne alltid infallit och härjat, då Erik aflägsnat sig». Kanoner för belägringen skulle dels nedföras från Hjo, dels hämtas från Warberg.

Sedan konung Erik den 9 Mars vid Kronoberg mön-

* Mankell sid. 55—56. — Westling sid. 173.

strat och aflönat en styrka af 2 fanor ryttare och 15 fänikor knektar*, anträdde han tåget mot Halmstad. Vid Rydaholm förenade han sig troligen med öfriga i Småland liggande trupper. Därefter fortsattes marschen öfver Ljungby och Wrå till Fagerhult i Breareds socken i Halland, dit hären anlände den 17 Mars och hvarifrån man kunde skönja tornspetsarna i Halmstad. Till invånarne i Tönnersjö härad utfärdade Erik samma dag en ståtlig proklamation, hvori han säger sig vilja eröfra icke blott Halmstad, utan sedermera äfven Laholm och fästningarna i Skåne. — Af allt detta blef dock intet. Plötsligen afbröts hela det med så stora tillrustningar förberedda tåget mot Halmstad. Anledningen härtill är ej med visshet känd. Måhända hade svårigheten att fortskaffa belägringsartilleriet på de dåliga vägarne samt krigsfolkets sjuklighet och motvillighet förmått konungen att afstå från företaget. Redan den 18 Mars var han åter inom småländska gränsen. En del af hären qvarstannade dock i Halland, där den plundrade och härjade. Äfven hade Anders Rålamb med fyra fanor ryttare och en trupp hakeskyttar blifvit sänd in i nordvestra Skåne för att öfverrumpla Engelholm, där en dansk styrka låg inqvarterad. Men ehuru Rålamb marscherat så skyndsamt, att hans hakeskyttar blefvo efter, hunno dock Danskarne ordna sig till motstånd utanför staden, där de tappert försvarade sig, så att Rålamb måste med oförrättadt ärende återvända. På hemvägen öfverraskade han dock i kvarteren en fänika tyska knektar, hvilka till större delen blefvo nedgjorda. Ett försök att taga Laholm misslyckades**.

Så snart svenska ströfkårerna återkommit inom småländska gränsen, anträdde konung Erik med en del af

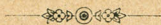
* Se bilagan 5.

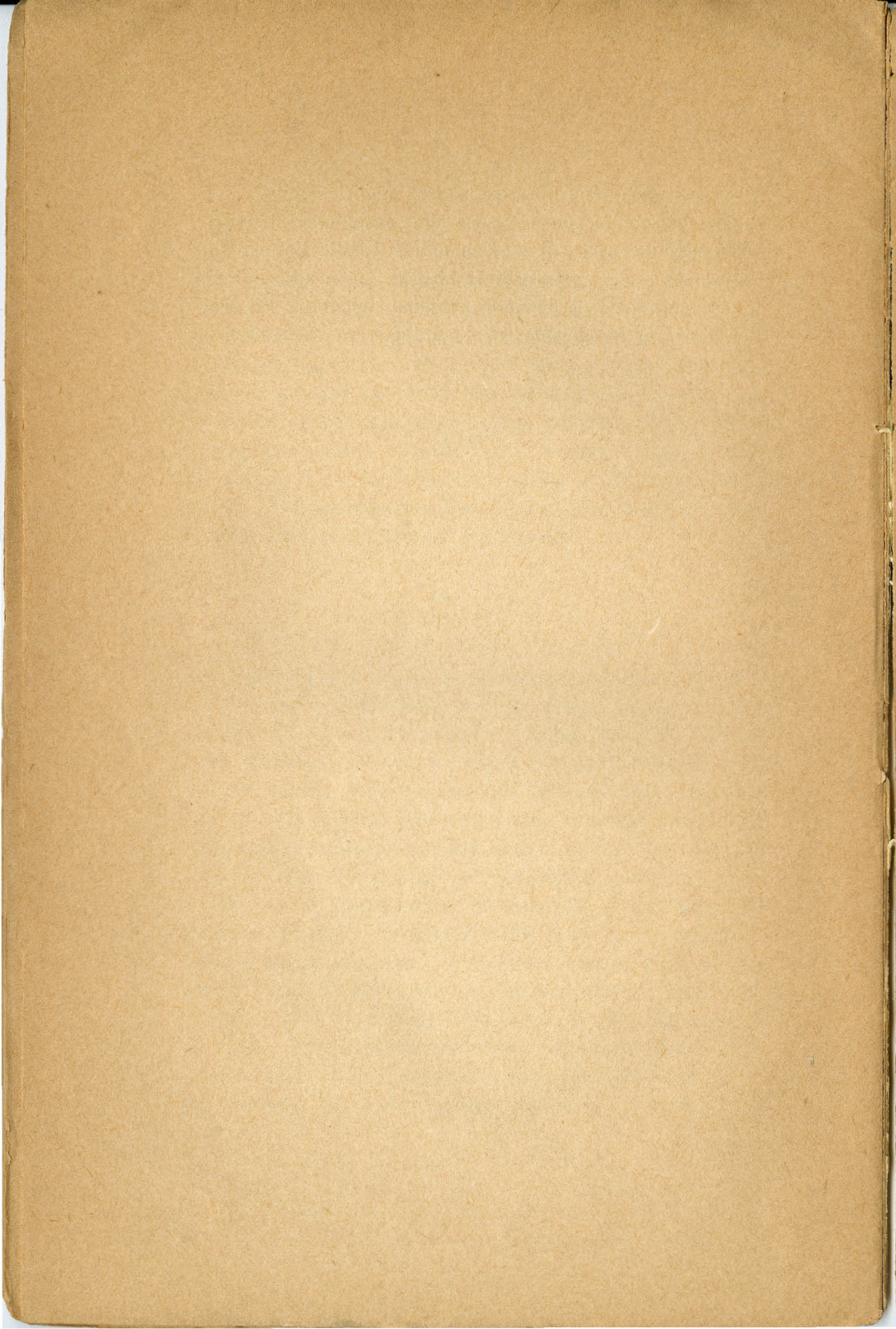
** Tegel sid. 275. — Mankell sid. 57—58. — Westling. sid 174.

hären återmarschen uppför Nissaån. Därefter tog han vägen genom Westergötland uppåt Upland. Den 1 April var han åter på sitt älskade Svartsjö. Därifrån utfärdade han befallning till Erik Gustafsson Stenbock, åt hvilken försvarets anordning vid gränsen tyckes blifvit anförtrodd, att ombesörja förhuggningsars verkställande längs Smålands- och Westgötagränsen. Sjelf ville konungen på sommaren, sedan krigsfolket blifvit samladt i Östergötland, rycka ned åt Skåne och intaga fästningarna därstädes, vid hvilket företag han skulle understödjas af flottan. Något fälttåg för konung Erik blef emellertid aldrig af; ty, som bekant, utbröt på högsommaren det uppror, som beröfvade den olycklige konungen tronen och friheten.

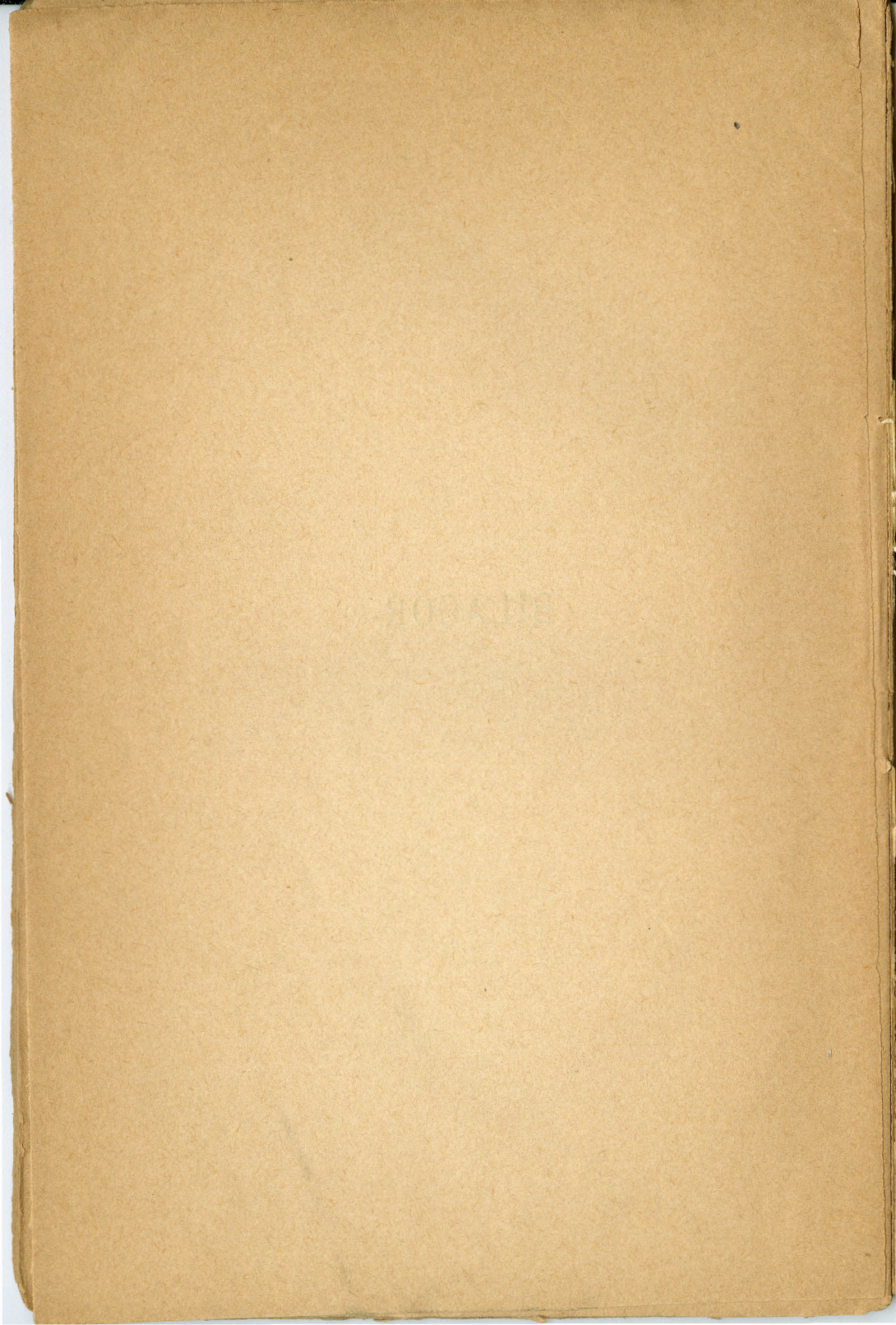
Sådant var förloppet af Rantzaus ryktbara vinterfälttåg i Sverge 1567—68 och af de genom detsamma föranledda följande krigsföretagen. Sällan har väl vid ett lands försvar så mycken oduglighet lagts i dagen, som den Svenskarne vid ifrågavarande tidpunkt gäfvo prof på. Att en liten fiendtlig här nästan utan motstånd härjar och sköflar rikets skönaste provinser midt i vintern är ett faktum, som förefaller oförklarligt och lyckligtvis söker sitt motstycke i vår krigshistoria. Skulden för det i början af fälttåget rådande oeffterrättlighetsstillståndet hvilar i främsta rummet på de rådsherrar, som under konung Eriks svaghetstid förde styrelsen, samt på de befälhafvare, som utan tvingande nöd oupphörligt och nästan utan motstånd drogo sig undan. Först sedan konungen tillfrisknat, började det ljusna. Han tyckes varit den ende som bibehållit lugn och fattning, då andra ansågo ställningen förtviflad. —

Man har ofta klandrat hans ledning af krigsföretagen och anført densamma som bevis på hans oduglighet att regera. Att enskildheterna vid ett och annat tillfälle kunnat vara bättre, låter sig visserligen ej förneka; men att ledningen i det stora hela ej lemnade grundad anledning till klander, torde af föregående framställning vara uppenbart.

BILAGOR.

Bilaga 1.

(Sammandragen ur mönster- och aflöningsregister i Krigsarkivet.)

Svenska hären hösten 1567 utgjordes af följande trupper:

Fotfolk.

Gårdsfänikan.

Upländingar.

Jöns Olssons fänika.

Jon Månssons fänika.

Erik Bengtssons fänika.

Södermanländingar.

Bengt Nilssons fänika.

Tomas Olssons fänika.

Nerkingar.

Sven Perssons fänika.

Per Jonssons fänika.

Wermländingar.

Per Westgötes fänika.

Westmanländingar.

Nils Larssons fänika.

Daniel Rantzau.

Dalkarlar.

Mats Botvidssons fänika.
 Olof Helsings fänika.

Östgötar.

Lars Westgötes fänika.
 Nils Olssons fänika.

Småländingar.

Sigfrid Jonssons fänika.
 Truls Skräddares fänika.
 Per Larssons fänika.
 Olof Rafvelssons fänika.
 Karl Smäländings fänika.
 Anders Guldsmeds fänika.
 Lars von Skares fänika.
 Henrik von Mindens fänika.
 Per Jonssons fänika.
 Klement von Islebens fänika.

Westgötar.

Anders Erikssons fänika.
 Jon Olssons fänika.
 Anders Åkessons fänika.
 Sven Erikssons fänika.

Norrländingar

Sven Gestrings fänika.
 Kristoffer Nilssons fänika.
 Påfvel Helsings fänika.
 Jöns Mörks fänika.

Finnar.

Mårten Olssons fänika.

Lars Jonssons fänika.

Sigfrid Knutssons fänika.

Estlandsknektar.

Olof Helsingss fänika.

Tyskar.

Jochim von Hartz' fänika.

Rytteri.

Hoffanan.

Bengt Månsson.

Svarta ryttare.

Herman Bielefelds fana.

Blanka ryttare.

Torkel Jonssons fana.

Johan Böcklers fana.

Hertig Magni ryttare.

Söftring Nilsson.

Uplands, Östergötlands och Westergötlands adel.

Gisle Nilssons fana.

Kristoffer Torstenssons fana.

Upländingar.

Bertil Ivarssons fana.

Östgötar.

Nils Tordssons l. Turessons fana.

Småländingar.

Per Arvidssons fana.

Amund Stenssons fana.

Olof Torstenssons fana.

Westgötar.

Sven Anderssons fana.

Hans Falks fana.

Tyskar,

Berndt Sasses fana.

Ewert Feurhacks fana.

Skottar.

Wilhelm Cahuns fana.

Artilleri.

Vid pass 500 man bysseskyttar, fyrverkare och skansgräfvare

Bilaga 2.

(Sammandragen efter mönster- och aflöningsregister i Krigsarkivet.)

Den 31 Januari 1568 mönstrades och aflönades vid Norrköping följande trupper:

Bengt Nilssons fänika	576	personer.
Mats Botvidssons fänika	577	»
Lars Westgötes (Hans Perssons) fänika . . .	459	»
Nils Larssons fänika	548	»
Jöns Olssons fänika	412	»
Truls Skräddeles fänika	417	»
Sven Perssons fänika	487	»
Olof Helsings fänika	518	»
Nils Olssons fänika	412	»
Tomas Olssons fänika	431	»
Sven Gestings fänika	320	»
Påfvel Helsings fänika	108	»
Mårten Olssons fänika	269	»
Anders Åkessons fänika	299	»

Summa: 14 fänikor = 5,833 personer.

Bilaga 3.

(Sammandragen efter mönster- och aflöningsregister i Krigsarkivet.)

Den 1 Februari 1568 mönstrades och aflönades vid
Norsholm:

Hoffanan	122	personer.
Ewert Feurhakes fana	158	»
En skotsk fana	274	»
Olof Torstenssons fana	90	»
Berndt Sasses fana	226	»
Hans Falks fana	250	»
Sven Anderssons fana	257	»

Summa: 7 fanor = 1,377 personer.

Bilaga 4.

(Sammandragen efter mönster- och aflöningsregister i Krigsarkivet.)

Den 23 Februari 1568 mönstrades och aflönades vid Skatelöf:

Bertil Ivarssons fana	177 personer.
Göran Boijes fana	180 »
Hertig Magni fana	166 »
Amund Stenssons fana	110 »
Peder Arvidssons fana	121 »

Summa: 5 fanor = 754 personer.

Peder Larssons fänika	432 personer.
Sven Erikssons (Erik Axelssons) fänika . .	177 »
Erik Anderssons fänika	138 »
Peder Jonssons (Smäländingar) fänika . . .	172 »
Peder Jonssons (Nerkingar) fänika	145 »
Abraham Smäländings fänika	286 »
Henrik von Mindens fänika	355 »
Klement von Islebens fänika	304 »
Jon Månssons fänika	218 »
Nils Erikssons (Jön Gislesons) fänika . . .	228 »
Sigfrid Jonssons fänika	478 »
Af Truls Skraddares fänika	44 »
Af Erik Bengtssons fänika	17 »

Summa: 13 (11) fänikor = 2,994 personer.

Summa summarum = 3,748 »

Bilaga 5.

(Sammandragen efter mönster- och aflöningsregister i Krigsarkivet.)

Den 9 Mars 1568 mönstrades och aflönades vid
Kronoberg:

Bertil Ivarssons fana 202 personer
Göran Boijes fana 200 »

Summa: 2 fanor = 402 personer.

Bengt Nilssons fänika 518 personer.
Mats Botvidssons fänika 590 »
Hans Perssons (Lars Westgötes) fänika . . . 485 »
Sigfrid Jonssons fänika 487 »
Nils Larssons fänika 507 »
Jöns Olssons fänika 366 »
Sven Perssons fänika 547 »
Olof Helsings fänika 578 »
Sven Gestrings fänika 572 »
Mårten Olssons fänika 275 »
Sven Erikssons (Erik Axelssons) fänika . . 367 »
Erik Anderssons fänika 142 »
Peder Jonssons (Nerkingar) fänika 166 »
Jon Månssons fänika 225 »
Erik Bengtssons fänika 294 »

Summa: 15 fänikor = 6,119 personer.

Summa summarum = 6,521 »

Bilaga 6.

(Från Krigsarkivet.)

Ehr förskuttett emotht fienderne anno 1568.

Bleff förskuttet på Wastene slått 3 gånnger emotht fienden:

slanngkruth 10 tunnor.

Bleff förskuttet widh Nærrby och widh Husbyfiöl emotht fienderne:

slanngkruth 3 fierdingher.

patroner 11 y hvar patron

blyhagell 30 st.

Bleff förskuttet widh Motala emot fienderne:

slanngkruth 5 fierdingher.

patroner 53 st.

Bleff förskuttet emotht fienderne i Göinge häredth:

slanngkruth 3 *ll*.

Bleff förskuttet widh Laholm emott fienderne:

slanngkruth 1 fierdingh.

blyhagellskått 300 st.

Bilaga 7.

(Sammandragen ur fogderäkenskaperna m. fl. handlingar i
Kammararkivet.)

Förteckning på antalet brända eller sköflade hemman
i Småland och Östergötland under Rantzaus vinterfälttåg
1567—68.

I Westbo härad	150.
» Mo och Tveta härader	230.
» Wista härad	40.
» Östergötland (hertig Magni andel)	683.
» Norra och Södra Wedbo	75.
» Östra härad	41.
» Westra härad	50.
» Östbo härad	23.
» Sunnerbo härad	130.

Obs.! I följd af ofullständigheten och stundom äfven
otillförlitligheten hos de handlingar, på grund af hvilka
ofvanstående förteckning blifvit upprättad, är denna inga-
lunda exakt; dock torde den i det närmaste öfverens-
stämma med verkliga förhållandet.

4575-27

Pris: 75 öre.

*
III 1854
25